

OSUDOVÉ SETKÁNÍ

Minulé století spěchalo k polovině, Evropu pokrývala bojiště druhé světové války.

„Na hřišti jsme se za okupace cítili nejsvobodnější. Bylo to jediné prostředí, kde jsme občas prožili něco radostného,“ napsal přímý účastník té doby, Emil Zátopek.

Podnikavou tvář Zlína svíral hákový kříž, ve městě i v Baťově továrně slídilo gestapo, známí mizeli, v novinách se rozrůstaly seznamy zatčených a popravených. Společenský život uvadl, jen sportu se v tom ovzduší úzkosti a strachu kupodivu docela dařilo.

Jednou příběhli kluci: „Emile, posílá nás doktor Haluza, vzkazuje ti, že by s tebou rád mluvil...“

Jan „Ali“ Haluza? Náš nejlepší běžec? Chtěly ho mít kluby v celé zemi, nejvíc ty pražské a brněnské. Takový borec! Bylo

to jako zpráva z jiné galaxie. Tehdy, na jaře v roce 1942, záníceného atleta a krátce před nacistickou okupací promovaného právníka Jana Haluzu požádal Rudolf Juránek, předseda atletického oddílu SK Baťa Zlín, aby na Zátópka dohlédl: „Nějaký týden toho chlapce pozoruju a přijde mi, že by v něm něco mohlo být. Nikdo se o něj nestará, byla by škoda, kdyby ho běhání přestalo bavit. Prosím tě, Ali, ujmí se ho, a pak mi řekneš, jak na tom je. Stovku umí za dvanáct vteřin.“

Haluzou přikývl: „Pokusím se. Potrénujeme spolu a uvidíme.“

Haluzou si devatenáctiletého blondáka v partě kluků už také všiml a docela rád se za ním vydal na atletickou dráhu Baťova internátu. Emil zrovna běžel tři kilometry za devět a půl a poloviční trať dal za něco málo přes čtyři minuty. Poblíž dráhy stál doktor Haluzou a závod pozorně sledoval. Uříčený Emil k němu přiběhl a uctivě pozdravil. „V klidu se vydýchej, nespěchám,“ řekl Haluzou. „Mohli bychom si spolu zaběhat, co říkáš? U nás, na stadionu U Elektrárny.“

Najednou mělo všechno smysl.

Na první trénink s Haluzou se Emil přihrnul jako velká voda: „Tak jsem tady, pane doktore. Dobrý den... Nejdou pozdě?“

Hltal každou Haluzovu poznámku. Začal trénovat s našimi nejlepšími atlety, tehdejšími rekordmanky. Poprvé uviděl zblízka mílaře Tomáše Šalého, Haluzova velkého soupeře, plůtkáře Miroslava Zelenku, Ludvíka Kománka, všestranného atleta a účastníka olympiády v Berlíně 1936, oštěpaře

Miroslava Kláska, desetibojáře doktora Štěpána Hrstku... Jejich zásluhou SK Baťa vstoupil do povědomí široké veřejnosti. Tušil, že zanedlouho se symbolem klubu stane on sám?

Haluza plnil své vlastní tréninkové dávky, Zátopek se snažil přizpůsobit a z trenérovy tváře vyčíst, co on na to. „Emile, na závěr ti stopnu třístovku.“

Vyrazil, běžel jako o život, a Haluza nic, nepohnul brvou, studoval stopky, mlčel. Emil by se v tu chvíli propadl. Běžel jsem mizerně, přesvědčoval se, Ali přemýšlí, jak mi to říct. To ticho mu připadalo nekonečné.

Konečně Haluza zvedl oči od stopek: „Napoprvé to nebylo špatné. Tak zase pozítří, ano?“

Celý skalní masív spadl Emilovi ze srdce.

Doma v Kopřivnici měl báječnou partu kamarádů, na nezbytnou chvíli se zklidnili jen ve škole a hurá za dobrodružstvím, které pak s rodiči raději neprobírali. Otec Zátopek viděl v synkovi budoucího učitele a Emil zprvu nebyl proti, ale pak dal na radu staršího kamaráda: „Zdena Mikulců mě nalákal do firmy Baťa ve Zlíně, práci i školu si pochvaluje.“

Ještě mu nebylo patnáct a od romantických břehů dětství vplul do každodenního shonu v Baťově škole práce. Sotva se rozkoukal, došlo mu, že tady bude všechno jinak. Chlapec-kou fantazii bez hranic sešněroval striktní školní řád. Nebyla šance jej oběhnout, natož doběhnout. Nabízela se tu spousta

možností, ale ty sladké časy svobody pohybu bez vyššího výchovného dozoru byly – a vlastně už provždy – ty tam.

Možná i proto, o mnoho let později, byv už sám sobě trenérem, často mizíval do samoty lesů a mýtin, nadýchat se svěžího vzduchu. „Vojna, to byla pro mě radostnější změna, než jsem čekal. Cvičení v lese, ranní gymnastika, samé pochody a běhání. Poznal jsem, jak to cvičí vůli, sebeovládání a houževnatost.“ Trénoval i po večerech, což jeho druzi, odpočívající na kavalcích, naprosto nechápali. Velitelé však Emilovu píli chválili, předkládal pozoruhodné sportovní výkony. Zátopek je náš, říkali, přičemž dobře věděli, že je především svůj. A proto, vedeni snahou předcházet roztodivným nápadům, které se šikovaly v jeho hlavě a mohly by proskočit na veřejnost, přidělili štábnímu kapitánu Emilu Zátopkovi nadstandardní výchovnou péči. Rozuměj: Byl pod neustálou kontrolou.

Zatímco kdysi Tomáš Baťa svým mladým mužům vzkazoval: Rozhodujte se sami, záleží jen na vás, kým a čím budete, komunistický režim skrytě a o to důsledněji přikazoval: Kým a čím budete, milí pionýři a svazáci, to vůbec nezáleží na vás, ale jen na nás; a to se týká i tebe, soudruhu Zátopku.

Ten rozdíl Emil nepochybně cítil. V daných mantinelech se soustředil sám na sebe a na růst své sportovní výkonnosti. Možná byl i rád, že se v lehké atletice rozhodl pro ryze individuální běh, kolektivní sporty ho neokouzly natolik, aby se jim usilovně věnoval; vždyť ani jako malý kluk nepatřil k fotbalovým nadějím. Tak mohl zvolit jednu z mála možností, jak

poctivě pracovat v době, kterou si nevybral, být za své konání zodpovědný a uchovat si určitou míru osobní svobody. Měl předvídat, že svoje férové chování ve sportu nebude moci vždy a beze zbytku uplatnit také v občanském životě?

Byl vojákem z povolání, jeho hlavní pracovní povinností bylo trénovat tak, aby stále lepšími výsledky na běžecké dráze reprezentoval státní systém. Byl za to placen ze státní pokladny. Sportovec-profesionál? Ale kdež, lidově demokratický stát přece nemá s tímto kapitalistickým způsobem obživy nic společného.

A tak v letech uprostřed minulého století Emil Zátopek šířil slávu své mravně zbídačelé země a nad mnohými milníky jeho života se dnes vznáší otazník. On sám jej už nevysvětlí a každé nové sdělení bude jen o něm, nikoli jeho vlastní.

Velký sportovec a vlastenec rozdával optimismus, jeho humor byl nakažlivý. Byl výborným vypravěčem, vtipně glosoval události a příběhy svých slavných i méně slavných přátel doma a především v zahraničí. Čtenář jeho pamětí si i dnes s gustem počte, navzdory někdejšímu škrtům cenzora.

O mnohém však pomlčel.

Doktora Jana Haluzu, až na výjimky, nezmiňoval.

Zato si postěžoval, jak se ty začátky mladým mužům i mladým ženám v koncertu Tomáše Bati zajídaly. Jak hbitě si musel počínat v gumárnách u pásu, z něhož denně odplulo na dva tisíce párů tenisek. Vzpomínal na každodenní zběsilé žonglování s kopyty, jak nechybit a střídat pravé a levé, navléknout na něj ušitý svršek tenisky, kopyto vyjmout a po-

strčit vozík, už odjíždějí k vulkanizaci... To všechno za šest vteřin, znovu a znovu. Přestávka na oběd. Po osmi hodinách, v pět odpoledne, rychle z dílny, slupnout večeři, od šesti do osmi průmyslovka, a pak rychle na internát, protože v devět byla večerka. „Zhasnout světla a konec debatám, mládenci,“ zněl denně striktní povel vychovatele.

V pokoji číslo devatenáct třetího internátu Baťových mladých mužů byl sympatický kluk: „Nazdar, jmenuju se Jindra.“ Jindřich Roudný byl o dva roky mladší než Emil, přišel z Fukova ve Šluknovském výběžku, z naší nejsevernější obce. Oba byli sportovci, běžci, takže si hned rozuměli. Žili okamžikem a vůbec je nenapadlo, že kamarády zůstanou, dokud se nenaplní Zátokovy dny; že se oba stanou členy pražského Armádního tělovýchovného klubu (ATK) a budou spolu jezdit na závody doma i v zahraničí. Jindřich se zaměřil na tři tisíce metrů překážek a své tréninkové úsilí korunoval v roce 1950 v Bruselu titulem mistra Evropy. Dva roky nato spolu cestovali na olympijské hry do Helsinek, v rozběhu na tři tisíce metrů překážek Roudný skončil pátý a do finále nepostoupil.

S panem inženýrem Roudným* jsem se před čtyřmi roky setkal ve Zlíně. „Kde je Fukovu konec...! Jeho katastr náleží městu Šluknov a naši obec, kterou zrušili v roce 1960, připomíná jen dřevěný kříž... U Bati to byla škola sebeovládání, vůle, museli jsme se umět o sebe postarat. – Ale jo, sranda taky byla...“

* Ing. Jindřich Roudný (14. 2. 1924 – 15. 5. 2015). Pozn. red.

Jak kdy, reagoval by patrně Emil, kterého nejednou rozhodil stesk po domově. „V takových chvílích jsem neměl ani odvahy vzpomenout si na své dětství v Kopřivnici, na náš domek se zahradou, na tatínkovy včely. Ani jsem našim nepsal, jak mi bylo smutno...“ svěřil se mnohem později čtenářům. O co horlivěji, natěšen, odjížděl domů, o to chmurnější byly jeho návraty do Zlína. Za čas ale přivykl. Pochopil, že škola jako řemen má něco do sebe. Baťovi mladí muži se učili ovládat technologii výroby, orientovat se v administrativě a řízení, k tomu měli výuku němčiny, angličtiny. Samozřejmě tu panovala přísná disciplína vždy a za všech okolností. Tvrdou výchovou procházely i dívky, byť byla poněkud odlišná. Tomáš Baťa například tvrdil, že vaření je umění, jehož znalost prospívá zdraví. Baťovy mladé ženy tedy pilně vařily a pekly, naslouchaly přednáškám, jak vést domácnost, měly kurzy o hygieně a osobní péči.

Všichni, chlapani i dívky v Baťově škole práce, byli zařazeni do systému vzdělávání, tzv. trojjediného principu. Ze školních lavic přecházeli do školních dílen a do výrobních provozů. Systém vzdělávání měl tři stupně. Zhruba třetina schopných ze základní odborné školy postoupila na dvouletou průmyslovku. Z ní se rekrutovali budoucí mistři, vedoucí jednotlivých výrobních úseků, pracovníci kontrolních mechanismů. Cílem těch nejlepších byla maturita na vyšší průmyslovce. Úspěšný maturant se pak uplatnil v oboru, který si zvolil ke zkoušce dospělosti. Obor byl obuvnický a koželužský, ale kdo chtěl, mohl studovat stavařinu, strojařinu, dokonce i pletařinu. Nebo chemii, jako mladý Zátopek.

Najdeme dnes u nás výchovně vzdělávací ústav, který by se Baťově škole práce podobal? Už jsme zapomněli, že ve Zlíně dávno před druhou světovou válkou věděli, co jsou povinné zdravotní prohlídky, že tu existovala zvláštní tělesná výchova pro handicapované? Branná výchova nebyla neznámým pojmem, plavecký výcvik byl samozřejmostí, pořádaly se kurzy lyžování, prázdninové tábory pro děti zaměstnanců a školy v přírodě?

„Nad rámec výuky jsme chodili do tanečních, abychom si osvojili základy společenského chování. A kdo měl zájem, absolvoval kurzy výtvarné a grafické výchovy, nebo přímo Školu umění. U Bati měl každý dveře otevřené ke kariérenímu postupu, třeba až na pozici ředitele či obchodního zástupce v zahraničí...“ doplnil mi informaci kdysi baťovec dr. Jan Haluza.

Nejsem prvorepublikovým pamětníkem, ale osobně jsem měl štěstí, že lhaní, jemuž jsem byl se spolužáky den co den v lidově demokratické škole vystaven, jsem mohl doma konzultovat. Třeba když jsem přišel s tvrzením, že vymoženosti, kterých se mi na základní škole dostává, jsme převzali z dokonalého sovětského systému. Tehdy to moje babička okamžitě uvedla na pravou míru a maminka mi doporučila, abych ve škole zapomněl, co jsem slyšel doma.

Emil Zátopek se s požadavky Baťovy školy práce vyrovnal. Měl na to povahu, byl ctižádostivý, loajální, vtipný. Město Zlín v době druhé světové války nemohlo nabídnout mnoho, mládenci pořádali výlety za místními kluky a děvčaty, hojně se chodilo na Baťák. Ten padesátimetrový bazén byl chloubou města. Tomáš Baťa plavecký stadion občanům slíbil a v devětatřicátém, v polovině července areál koupaliště sám slavnostně otevřel. Vzápětí vznikl plavecký SK Baťa a s ním základní, rekreační i závodní plavání. Hned v prvních dvou měsících po otevření se přišlo vykoupat na padesát tisíc lidí! V plavkách tu prý pózovala i Adina Mandlová. Emil chodil do bazénu až do listopadu 1944; tehdy Spojenci bombardovali nedalekou výrobnu nacistických zbraní a bazén dostal vážný zásah.

Atletický stadion U Elektrárny naštěstí zasažen nebyl. Moderní sportoviště, jedno z nejkrásnějších v předválečném Československu, navrhl Baťův architekt František Lydie Gahura. Travnaté hřiště lemoval atletický ovál s šesti drahami. Slavnostní otevření stadionu mezi řekou Dřevnicí a silnicí na Mladcovou se konalo 18. a 19. srpna 1934, zlatým hřebem programu byl fotbalový turnaj a jeho největší hvězdou legendární František Plánička v brance Slavie. Domácí SK Baťa podlehl Pražanům 2:3 až v dramatické koncovce, ještě sedmnáct minut před koncem vedl 2:0; celý turnaj vyhrál brněnský SK Židenice.

Z archivů jsem se dozvěděl, že Emil Zátopek na stadionu U Elektrárny nějaký čas trénoval i skok do výšky, dokázal sto padesát centimetrů, víc ne. Možná ho to štválo, říkám

si dnes. A z ješitnosti nezamlčím, že nad laťkou jsem byl horinem (valivý boční styl) o dvacet centimetrů výš. Nepokračoval jsem dál a neodešel s kamarádem Rudou Baudisem k trenérovi Jaroslavu Kovářovi. Zůstal jsem u pana Josefa Kulhánka. Ani mne nenapadlo změnit disciplínu, protože mým jediným a největším sportovním vzorem byl – Zátopek.

Na jaře roku 1941 pracoval Baťův mladý muž Zátopek v chemické laboratoři. U zkoušek se potil, ale studium na chemické průmyslovce ho bavilo. V květnu už mu zbývalo jen několik málo metrů do cílové pásky posledního ročníku, většinu volného času trávil nad sešity a knihami, v tréninku polevil a na atletické soutěže se ani nešel podívat. Když se přiblížil čas tradičního Běhu Zlínem, byl odhodlán opět se někde zašít. V ruce příkaz zúčastnit se, přikulhal k lékaři, že ho bolí koleno, které si před několika dny v továrně pohmoždil.

Tělesná výchova v osnovách Baťovy školy práce směřovala především k chlapcům, každý den zahajovali ranní rozcvičkou. Plán sportovních akcí plnili vychovatelé beze zbytku, „vypařit se“ bylo téměř nemožné. U Baťů platilo, že tělocvik a sport jsou prokazatelně předpokladem fyzického zdraví a celkové zdatnosti mladých lidí. Proč ale běhat zlínskými ulicemi a předvádět se lidem na chodnících?! Zátopkova nechuť mi připomíná vlastní pocity.

I my pionýři jsme měli svou masovku, tradiční Běh Rudého práva. Účast dobrovolně povinná účinně živila naši snahu

vyvléct se, přesto na startu pětistovky nás bývalo kolem stovky. Na sklonku padesátých let jsem na Letné jednou vyhrál, snadno, se značným náskokem, protože někteří kluci zmizeli v bočních ulicích hned po výstřelu ze startovní pistole.

V Baťově Zlíně to s vytáčkami a simulováním snadné nebylo. Vychovatelem družiny Baťových nástrojařů byl Antonín Kučera z Brna. „Přines mi potvrzení od lékaře,“ pravil suše. Kučera byl vícebojař, propagoval běhání osobním příkladem a několik chlapců strhl i k Běhu Zlínem. Zátopka nikoli. „Nic ti není,“ proklepl mu koleno lékař, „běžet můžeš.“ Emil se vztekal. Kdysi, v Kopřivnici, to bylo něco docela jiného, byla to bezvadná zábava, k účasti nikdo nikoho nenutil.

Schoval se do čtárny. Našli ho a postavili na start. Běsnil. Po startovním výstřelu, který slyšel v životě vůbec poprvé, to ale do něj vjelo. Přece neuteče hned za prvním rohem! Těch tisíc čtyři sta metrů doběhl jako druhý, stanul na bedně a dostal plnicí pero. A že ho soupeři uznale plácali po ramenou a kamarádsky ho lákali na trénink, to mu sice lichotilo, ale odsekl: „Běžel jsem naposledy!“

O to ochotněji naslouchal starším kolegům v laboratoři: „Chlapče, vypadá to, že z tebe bude dobrý chemik!“

V té době v Baťově výzkumném ústavu vedl pracovní skupinu, která se zabývala výzkumem polyamidů, látky, z níž se později budou spřádat vlákna silonu, budoucí světově proslulý vědec, vynálezce kontaktních čoček Otto Wichterle.

Chvála odborníků Emila nabudila. Rozhodl se, že půjde na vyšší průmyslovku. Zaběhat si může také, když všichni říkají, jak je dobrý; pohyb na čerstvém vzduchu neuškodí.

Honza Krupička, jeho přemožitel z Běhu Zlínem, ho upřímně vítal, vychovatel pan Kučera jeho přítomnost rád zaznamenal a hned klukům naordinoval lehké rozcvičení a pak tříkilometrový pravidelný volný poklus. „Byl to pro mne velký zážitek,“ světil se bez ironie Zátopek později.

Na přeborech středoškoláků v Brně o Stříbrný věnec* Lidových novin 8. června 1941 běžel Emil první opravdový závod, v bílém dresu družstva Baťovy školy práce s velkým B na prsou. Tisíc pět set metrů uběhl za 4:22.3 min. Po litém boji asi dvaceti kluků byl druhý, o pouhé tři vteřiny a desetinku za gymnazistou Antonínem Slavíkem z brněnských Židenic. Honzovi Krupičkovi, kterého jediného v poli závodníků znal, nadělil skoro deset vteřin! V cíli byl na smrt vyčerpaný, nemohl zvedat kolena, kolem žaludku mu kroužil nesnesitelný tlak. Všechno se s ním houpalo, nevěděl, jestli bude zvracet hned, nebo až za chvíli. Kdosi ho uložil do trávy. Skláněli se nad ním, aby rozšifrovali, co mumlá: „Bylo to strašně dlouhé... Přísahám, že už to nikdy nepoběžím!“

Tedy by se sotva někdo odvážil říct, že Zátopkovi běhání učarovalo. A nebýt jarního utkání dvou internátů v roce 1942, na škváru by už patrně nevstoupil. „Kluci pro mě přišli, prostě jsem musel. Soustavně mě chodili zvát na trénink. Rozcvičení,

* Závod se konal v letech 1929–1963. Pozn. red.

pak dvoustovka nebo třístovka. Po krátkém odpočinku ještě jednou nebo i dvakrát. Měřili mi čas, ale výsledek mi nikdy neřekli. Těm vteřinám jsem stejně moc nerozuměl, tak jsem se ani na nic neptal. Později se trénink po rozcvičce a rozvíklání ustálil na tomto schématu: běžel jsem 3 × 200 m nebo 3 × 300 m, někdy i 600 m, a asi dvakrát za celé závodní období i celou půlku. Trénovalo se dvakrát týdně a závody byly pravidelně každý týden.“

Emila s Honzou Krupičkou pojilo kamarádství. Jeden druhého uznával, i když spolu soupeřili. Zkušenější Krupička vycítil, že v Zátopkovi dřímá talent. Možná proto na Emila vytrvale naléhal, aby s jeho partou chodil trénovat. Pokud to tak skutečně bylo, je i jeho zásluhou, že Zátopek u atletiky zůstal.

Velkou sportovní událostí jara roku 1942 byl přestup Jana Haluzy z Moravské Slavie Brno do SK Baťa Zlín. S vynikajícím Tomášem Šalé, který přišel do Zlína už v roce 1939, byli oba naši absolutní běžecskou špičkou a jejich úspěchy a rekordy byly tou nejlákavější propagací lehké atletiky zejména mezi talentovanými mladými muži Baťových závodů. Atletický Zlín se stal líhní skvělých atletů.

V JUDr. Janu Haluzovi našel Emil Zátopek parťáka, skromného sportovce a zásadového muže, na něhož se mohl spolehnout. Imponovalo mu, co všechno o něm chce Haluza vědět. Byl první, kdo se ho zeptal, jak se cítí, jak se vyspal a co jí, o co se zajímá nebo kam by to chtěl v životě dotáhnout.

„Pozoruj Šalého, jak běhá rychlé dvoustovky, nabádal mě doktor Haluza, to z něj udělalo rekordmana,“ konstatoval Zátopek ve svých vzpomínkách. „A pak Ali řekl větu, která se mi zaryla do paměti: Pamatuj si, Emile, rychlost je základ atletiky... Kdyby mi tehdy někdo připomněl, že jsem se před pár dny loučil s běháním, přísahal bych, že si vymýšlí.“

Atletika si Emila Zátopka podmanila. Pronikal vzhůru, vyhrával, jeho jméno začalo zajímat nejen soupeře, ale i novináře. Denně listoval v novinách a hledal, co se píše ve sportovních rubrikách. „Doběhl jsem druhý za doktorem Haluzou a zlínské noviny napsaly: Krásný výkon Zátopka na 3 000 m. Ten nadpis se mi moc líbil. V našem klubu si mě začali všimnout. Podle rozčuchaných vlasů mi říkali Jezevec a stavěli mě i na důležitější závody.“

Hnalo ho to k ještě intenzivnějšímu tréninku, toužil být svému staršímu rádci dobrým sparingpartnerem i soupeřem. Když nacisté ve Zlíně zakázali vycházet po setmění, provozoval Zátopek v internátní světnici běh na místě se zdůrazněným zvedáním kolen. Tedy takzvaný skipink, což je běžný prvek atletické abecedy: pět minut skipoval s vysokým zvedáním kolen, na to pět minut rychle s poslední minutou vystupňovanou jako finiš, pět minut prováděl vysoký skipink s předkopáváním nohama a končil opět rychlým skipinkem s poslední vystupňovanou minutou. Začal s třiceti minutami, v průběhu jednoho měsíce to dotáhl na šedesát. „Přišel jsem na chuť i skipování ve vaně s namočeným prádlem... Byl jsem tak horlivý, že jsem přehlížel únavu a bolest svalů. Dopadlo to špatně, natrhl jsem si čtyřhlavý stehenní sval na pravé noze.“